

JAN GÓRECKI¹

RECENZJA KSIĄŻKI ALICJI BIENKOWSKIEJ „JULIUSZ PONIATOWSKI – BIOGRAFIA POLITYCZNA”²

Juliusz Poniatowski należał niewątpliwie do grupy najbardziej znanych, ale i kontrowersyjnych postaci politycznych II RP. Świadectwem tego jest m.in. ta książka, która na 405 stronach opisuje działalność jednego człowieka, cechy jego umysłu i poglądy. Zapewne wzbudzi ona zainteresowanie licznego grona czytelników śledzących losy ludzi, którzy tworzyli historię przed blisko stu laty. Książka ta tym bardziej zasługuje na naszą uwagę, że jest wynikiem wielkiej pracy Autorki, włożonej w zebranie materiałów, a dzięki wnikliwym studiom wielu różnych źródeł, ich opracowaniu i przemyśleniu, prezentowany tekst jest, jak sędzę, wyczerpujący. Książka stanowi analizę życia i pracy jednego człowieka w okresie prawie 70 lat jego „dorosłego” życia, które dzielił, uczestnicząc aktywnie w dramatycznych losach Ojczyzny, dla niego najważniejszej.

Książka składa się z 7 rozdziałów, zgrupowanych w trzech częściach, obejmujących cały okres życia i działalności głównego bohatera, poczynając od dzieciństwa i młodości (1886–1918), w których Autorka poszukuje źródła politycznych sympatii, a kończąc na latach ostatnich, po powrocie z emigracji (1957–1975). Główny jednak nacisk, zgodnie z tytułem książki, został położony na biografię polityczną, która została opisana w czterech rozdziałach obejmujących działalność wojskową i polityczną w latach 1914–1939. Praca ma układ chronologiczny i jej główna część w biografii rozpoczyna się w rozdziale drugim poświęconym omówieniu działalności Juliusza Poniatowskiego w czasie I wojny światowej, najpierw w szeregach Legionów Polskich, a następnie w licznych organizacjach politycznych, aż do objęcia

¹ Autor jest pracownikiem naukowym Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN (e-mail: jan.gorecki@irwirpan.waw.pl).

² Książka wydana przez Wydawnictwo Neriton, Warszawa, 2012, s. 405.

funkcji Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych w rządzie Ignacego Daszyńskiego. Dalsze trzy rozdziały części drugiej poświęcone zostały działalności Poniatowskiego w II RP, tj. najbardziej aktywnemu okresowi jego życia jako polityka.

W trzeciej, ostatniej części pracy Autorka omówiła losy i działalność Poniatowskiego na emigracji, w latach 1939–1957 oraz od powrotu do kraju w 1957 roku do jego śmierci w 1975 roku. Pobyt na emigracji został przedstawiony chronologicznie. Autorka pokazała kolejne miejsca pobytu oraz główne wydarzenia i zakres działalności Poniatowskiego, poczynając od internowania w Rumunii w 1939 roku, a następnie opisując wyjazd i pobyt w Palestynie i Rzymie, gdzie pracował dla YMCA. W kołach emigracyjnych działał na rzecz Związku Pracy dla Państwa oraz w Stowarzyszeniu na Rzecz Wolnego Międzymorza „Intermarium”, gdzie wysunął się na czoło grupy nawiązującej do ideologii Marszałka J. Piłsudskiego. Następnie wyjechał do Francji, gdzie podjął działalność naukową w Sekcji Europy Wschodniej w Narodowej Fundacji Nauk Politycznych, a niektóre swe opracowania publikował w paryskiej Kulturze. Wreszcie w 1957 roku zdecydował się na powrót do kraju – do Warszawy, gdzie jak zwykle nie pozostawał bezczynny, uczestnicząc aktywnie w spotkaniach Klubu Krzywego Koła, a zawodowo podejmując pracę w PAN, następnie krótko w SGGW, po czym związał się na dłużej z Komitetem Ekonomiki Rolnictwa PAN. Stworzył tam i przewodniczył przez szereg lat działalności Sekcji Agronomii Społecznej, podejmującej problematykę kształcenia rolniczego i przemian czynnika ludzkiego na wsi i w rolnictwie w różnych sektorach polskiego rolnictwa. W tym też okresie prowadził bardzo aktywną działalność publicystyczną i społeczną, upowszechniając wyniki badań Sekcji i Komitetu Ekonomiki Rolnej w różnych instytucjach życia publicznego i rolniczego. W tym też okresie, mimo pogorszającego się stanu zdrowia, był aktywnym uczestnikiem wielu konferencji i seminariów często organizowanych z jego inicjatywy. Pracował intensywnie – jak podaje Autorka – do ostatnich godzin swego życia, zmarł nagle wieczorem 17 listopada 1975 roku w swoim mieszkaniu.

Przedstawiłem powyżej bardzo krótki i dalece niewyczerpujący przegląd wydarzeń z bogatej biografii wybitnego żołnierza, polityka, administratora, pedagoga i naukowca, pozostawiającego w każdej z tych ról znaczący dorobek społecznego oddania i determinacji w konsekwentnym dążeniu do celu. Sądzę, że książka Alicji Bieńkowskiej przedstawia i uzasadnia szczegółowo powyższe role i zadania, które choć często może kontrowersyjne, ale zawsze oparte są na umiarkowanych, profesjonalnych i pragmatycznych przesłankach, a podyktowane przede wszystkim służbą niepodległej Polsce i jej rozwojowi gospodarczo-społecznemu. Wobec takiej oceny pracy, jako całości, trudno jest mi wyszukiwać sprawy czy fakty, z którymi jako recenzent mogę polemizować. Pozwalam sobie natomiast podkreślić, że według mnie, najwięcej swych wysiłków i działań zarówno politycznych, jak i gospodarczych Juliusz Poniatowski poświęcił reformie rolnej. Z przedstawionych dociekań Autorki widać, jak trudne i mozolne było to zadanie. Juliusz Poniatowski był całkowicie zdeterminowanym twórcą i realizatorem tego zadania, widząc w nim ważną reformę gospodarczą, istotny czynnik polityczny, jak również obowiązek społeczny, mający przynieść poprawę losu rodzinom bezrolnym i małorolnym oraz robotnikom folwarcznym. Sam Poniatowski, co także wyraźnie i przekonująco przedstawia

Autorka, reformę rolną traktował jako proces uzasadniony względami ekonomicznymi, a nie ideologicznymi czy politycznymi. Stąd konsekwentnie odcinał się od pokusy niedemokratycznej realizacji reformy poprzez ustawę lub inne administracyjne dekrety. Stąd aspekty uzasadniające potrzebę i pozytywne skutki reformy rolnej były przez Poniatowskiego akceptowane z całą siłą, w sposób profesjonalny i pragmatyczny. Z tych też powodów Poniatowski był tak silnie atakowany przez prawicę, a zwłaszcza jej grupy szlachecko-ziemiańskie. Sprawa reformy rolnej, jej przebieg i związane z tym działania Poniatowskiego zajmują więc słusznie w jego biografii podstawowe miejsce.

Na końcu książki Autorka zamieszcza krótkie, zaledwie kilkustronicowe zakończenie, doskonale opracowane zarówno w swej formie, jak i treści. Tylko jego pierwsze zdanie: „Poniatowski był niezwykle złożoną postacią, wymykającą się tradycyjnym klasyfikacjom ideologicznym” budzi moją uwagę o charakterze polemicznym. Autorka bowiem w wielu miejscach książki potwierdza, że Poniatowski był postacią bardzo jednoznaczną i jednorodną, jeśli chodzi o swoje poglądy i sposoby ich realizacji. Zawsze najważniejszy w jego działaniu był cel publiczny, interes Państwa i Narodu, a koterie i polityczne rozgrywki były tylko koniecznością, których unikał i które w jego ocenie były najbardziej „ciemną stroną” działalności politycznej. W jednym tylko miejscu Autorka jakby zboczyła z tej ścieżki ideowej oceny postaci Poniatowskiego – w rozdziale „Poniatowski a masoneria”. Sprawa ta nie tylko moje budzi wątpliwości. Także Autorki, która w toku przeprowadzonych rozważań i w świetle dostępnych źródeł dochodzi do wniosku, że hipoteza o przynależności Poniatowskiego do masonerii brzmi nieprzekonująco. Natomiast posądzanie go o to było jedną z wielu prób mających na celu zdyskredytowanie go w oczach opinii społecznej. Chodziło więc raczej o podważenie jego twardych zasad ideologicznych, a więc wierności starym hasłom – wolności, równości i braterstwa. Zdeterminowana realizacja tych haseł wymagała kontaktu i współpracy z różnymi ludźmi, z którymi Poniatowski bliżej współpracował czy to w „Wyzwoleniu”, czy podczas prac parlamentarno-rządowych. Z kolei przykłady bezkompromisowości jego działań, jak to miało miejsce w przypadku nacisków na Poniatowskiego, aby zwolnił ludzi podejrzewanych o przynależność do organizacji masońskich, także świadczą o tym, że jego przywiązanie do idei swobód i wolności obywateli wynikało ze znaczenia głębokich przekonań ideowych.

Wiele można by jeszcze pisać o książce pani Alicji Bieńkowskiej. Zakończę jednak ostatnim zdaniem z książki: „Oceniając poglądy i działalność Poniatowskiego, trzeba też zgodzić się z Marią Danilewicz-Zielińską, że miał prawo nie bać się historii”.